

עומק הפשט

גליון נושא:

בס"ד, יום ג' פרשת תרומה, ב' אדר תשע"ז.
מסכת ב"ב דף קכה:

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב
המעייין, ואין לסמוך על הדברים הלכה למעשה.

'פי שנים בחשבון בנק'

פנינים

הכרעת בעל ה'פתחי חושן'

הנה הג"ר יעקב ישעיה בלוי זצ"ל
(פתחי חושן ירושה פרק ב' סעיף לו) דן
על כל סוגי הממון המצויים בזמננו האם
דינם כהלואה או כפקדון, ונציין את
דעתו בקצרה; צ"ק – מחלוקת ומכריע
דהוי ראוי. הפקדה בגמ"ח – 'ראוי'.
שט"ח שחלקוהו לפי ערכו עכשיו -
לדעת החת"ס חשיב 'מוחזק'.

כסף של עיסקא – מחלוקת. כסף של
היתר עיסקא – מחלוקת. הפקדה בבנק
בחשבון עו"ש – 'ראוי'. הפקדה בבנק
בפק"מ – 'ראוי'. מניה בנקאית – 'ראוי'.
מניה של חברה – מחלוקת, ולדינא צ"ע.
אג"ח ממשלתי – מחלוקת. אג"ח
קונצרני – 'מוחזק'. כרטיס הגרלה –
'ראוי'.

בכור נוטל 'פי שנים' רק ב'מוחזק'

מסקנת הגמ' (ב"ב דף קכה:) אמר רב פפא
הלכתא; אין הבעל נוטל ב'ראוי' כב'מוחזק', ואין
הבכור נוטל ב'ראוי' כב'מוחזק', ואין הבכור נוטל
'פי שנים' במלוה, בין שגבו קרקע בין שגבו מעות.

מקור הדרשה בבעל בדף קיג. משגוב, או מגבעת
פנחס. ובבכור נלמד בדף קכד. דמתנה קריא רחמנא
מה מתנה עד דאתי לידיה אף פי שנים בבכור לא
קניא עד דאתי לידיה דבן.

וכן נפסק בשו"ע (חו"מ סימן רע"ז סעיפים א' ג')
שבכור נוטל 'פי שנים' רק ב'מוחזק', שכבר באו ליד
האב בחייו והיו ברשותו, וגם פקדון דינו כ'מוחזק'
עבור בעליו ברשות השומר שהוא כרשות הבעלים,
ובכך הפיקדון "זמין" לבעליו. אך ב'ראוי', נכסים
שעתידיים לבוא לאחר מיתת האב, אין הבכור נוטל
'פי שנים'.

גם ל'הלואה' יש דין של 'ראוי', ואם הלווה האב
את מעותיו לאחרים, והפירעון הגיע לאחר מיתת
האב, אין הבכור נוטל מפירעון זה 'פי שנים' אלא
שוה בשוה עם אחיו.

1. סוגי הכספים בזמננו

יש לדון בכל סוגי הכספים המצויים בזמננו, האם דינם כ'מוחזק' או כ'ראוי', ונפק"מ האם הבכור
יורש בהם 'פי שנים'. והאם הבעל יורש בהם את אשתו, שהרי בעל יורש את אשתו רק ב'מוחזק'
ולא ב'ראוי'.

כסף הנהוג בכל דור, ודאי נחשב 'מוחזק', כמבואר בדברי הגרע"א (סימן רעח סעיף ז'), בשם ספר
עטרת צבי (סימן רעח), בשם שו"ת הריב"ת (סימן עח), לענין 'באנקטין' (שטרי כסף) היוצא במדינה
דינו כ'מוחזק' ולא 'ראוי' מכיון שכל המסחר מבוסס עליהם, הרי זה כטיבעא.

2. שלוש דעות בעיסקא

מחלוקת: לעניין 'עיסקא', כתב הפתחי תשובה (סימן רע"ח סק"ד) שנחלקו הפוסקים האם הבכור
נוטל בהם 'פי שנים', שהרי מחציתה 'מלוה' ומחציתה 'פקדון'. שיטה ראשונה; לדעת שו"ת פני
הושע (ח"ב סימן קד), והחיד"א בשו"ת חיים שאל (חלק א' סימן ע"ד ענף ח') הדין הוא כפשטות

מנהג ישראל תורה

ומתנות לאביונים

קופות הצדקה הגדולות משקיעות מאמצים רבים לקיים מצות מתנות לאביונים בהידור במזמן בפועל ממש בו ביום, באמצעות צי שלוחים מיוחד לביצוע הגביה ממוקדי ההתרמה, והנתינה לאביונים.

חשוב להדגיש; שכל הנושא הוא רק לדעת הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני שבת ג' עמוד רל) שמתנות לאביונים צריך לתת במזמן בפועל ממש לידי העני, שעיקר המצוה שיוכל להוציאם לצורך סעודת ושמחת פורים. ורק בשעת הדחק מספיק זיכוי, ויודיעו לו כמה קיבל כדי שיוכל להוציא כנגדו. אבל לדעת הגר"ר יעקב ישעיה בלוי זצ"ל ועוד הרבה פוסקים מספיק קנין וזיכוי לעני, ואין חיוב לתת בפועל ממש, שהרי יכול לקבל הלוואה כנגד זה, או לקנות בחנות בהקפה 'על החשבון'.

יש שהציעו רעיון פשוט לפתור את המבוכה (י.ב.ר.), להעביר בפועל בו ביום לחשבון הבנק של האביון, ולצורך כך יפתחו קופות הצדקה חשבונות בכל הבנקים, כך ישתקף העברה באופן מיידי. בעצם היה אפשר להעביר גם מבנק אחד לכל הבנקים, ולבצע את כל העברות ב"ג וישתקף בחשבון המזוכה ב"ד, (דומה לפתרון לתת צ'ק כמה ימים לפני פורים לתאריך של פורים, אבל צריך שלא יהא למוטב בלבד שהצ'ק אינו סחיר, והבנק הרי סגור בפורים ואין לו דרך לממש את זה באופן מיידי). אולם הבעיה היא שהזיכוי משתקף בחשבון האביון במהלך הלילה טרם נץ החמה של יום הפורים, והחיוב חל ביום הפורים בעצמו, (ויש מדקדקים לתת רק אחר המגילה).

בכסף שמגיע מחו"ל צריך לבצע את העברה 7 שעות בתוך יום י"ד, כי צריך שהנותן יהא בזמן החיוב, והמקבל יהא בזמן שהוא עדיין פורים.

ויש לדון האם אכן אפשר לקיים מצות מתנות לאביונים על ידי הפקדה בחשבון בנק, ולכאורה תלוי במחלוקת שהובא בפנים, שאם דינו כפיקדון מחמת שיכול למשכו בכל רגע, שפיר יש כאן שם נתינה לאביון. אבל אם נחשב כהלוואה אין לו דין נתינה, שרק הלווה לבנק לזכות הלקוח המסוים, אך בפועל לא נתן לו כלום (ד.ד.).

מאידך יתכן שגם לפי הדעות שצריך נתינה בפועל, העברה בבנק נחשב נתינה, כיון שהכסף משתקף בחשבון באופן מיידי, והעני יכול לקנות בזה צרכי פורים (כספומט, צ'ק, העברה), ומפורש ב'חוט שני' שבעיקר תלוי האם העני יכול לקנות עם זה צרכי פורים.

עוד יש לדון באדם שתורם בכרטיס אשראי האם חשיב נתינה. יש שרצו לומר שבכרטיס 'דיירקט' נחשב נתינה, מאידך יש שהשיבו שאינו מועיל, כי אינו משתקף בחשבון המזוכה אלא כעבור זמן, וכעת עדיין לא נתן כלום.

ואכן וועד הרבנים לעניני צדקה בארה"ק לווים סכום ענק מגמ"ח אהבת חסד - קופרמן נגד הסכום שנכנס באשראי, גם קופת העיר בני ברק מעמידה מזמן כנגד התרומות שהתקבלו באשראי.

פתרון מקורי, הגו בקופת בעלזא לקיים 'מתנות לאביונים בו ביום בהידור רב' באמצעות 'כרטיס אשראי נטען', שאפשר לקנות באופן מיידי בחנות ביום הפורים. ❖

הדברים, שהבכור נוטל פי שניים בחלק הפקדון בלבד, רק מחצית זו נחשבת כ'מוחזק' ולא כ'ראוי', אבל המחצית השניה 'מלווה' היא ונחשבת כ'ראוי'.

שיטה שניה; לדעת שו"ת מהר"ם שיק (סימן קמה), ערך לחם (ח"מ רעח ז), שו"ת גינת ורדים (שם), שו"ת שבות יעקב (ח"א סימן קמב), ועוד, הבכור נוטל 'פי שנים' בכל סכום העיסקא גם

ממחצית ה'מלוה'. כיון שמתנאי העיסקא שלא יוכל המתעסק להוציא אף לא את המחצית מלוה אלא לעיסקא, הרי שמעות אלו אינן כהלוואה רגילה שניתנה להוצאה, שאפילו חלק ההלוואה משועבד לעסקא.

שיטה שלישית; לדעת שו"ת דברי ריבות (סימן עח), ונתיבות המשפט (רעח ד), אין הבכור נוטל פי שניים אף לא במחצית הפקדון, מאחר והמתעסק/הלוה מוציא מעות אלו ומשלם אחרים תחתיהן, ממילא אין זה 'פקדון' אלא 'מלוה'.

3. הפקדה בבנק

חקירה: רוב האנשים בעולם מנהלים חשבון בנק, ולאחר מיתתם משאירים ליורשיהם כספים המופקדים בחשבונות בנק. ויש לדון מה מעמדו של כסף בחשבון בנק ביחס לירושת הבכור האם דינו כ'מוחזק' או כ'ראוי'?

'ראוי'! הכרעת רוב הפוסקים - **שאלת יעב"ץ** (חלק ב' סימן ל"א), **גינת ורדים** (אבן העזר חלק ד' סימן י"ט) הביאם **החיד"א בשו"ת חיים שאל** (חלק א' סימן ע"ד ענף ח') [ועיין שם בשו"ת חיים שאל מה שכתב לחלק בשם ספר שתי הלחם (חאגיז סימן מ"ה) ובדומה לזה כתב בתשובות והנהגות (חלק א' סימן תתנ"ב)], **אגרות משה** (אבן העזר, חלק א' סימן ק"ד), **שבט הלוי** (חלק ד', סימן רט"ו) **פתחי חושן** (ירושא, פרק ב' סעיף ל"ו) שכסף המופקד בחשבון בנק נחשב "ראוי" ולא "מוחזק", ולכן אין הבכור נוטל בו 'פי שנים'. הסיבה לכך היא שכסף שמופקד בבנק אינו שמור כמו "פיקדון" על-ידי הבנק, אלא הבנק משקיע את הכסף, על-מנת לשלם את הכסף למפקיד כשיבקשנו, ומטעם זה הבנק משלם למפקיד 'ריבית זכות' (אחוזי רווח יחסיים), נמצא אפוא שמדובר בהלוואה ולא בפיקדון. אף שבלשון בני אדם מורגל הנוסח 'פלוני הפקיד את מעותיו בבנק', אין בכך להפכו ל'פקדון' מאחר שכל מהות ההפקדה כ'הלוואה'.

4. ההבדל בין הלוואה לפקדון

אינו בידו: ואף שהלקוח יכול בכל רגע נתון למשוך את כספו מהחשבון עדיין הכסף מחוסר גביה, והרבה פעמים כסף 'נתקע' בחשבון בשל קשיים בירוקרטיים, ומה שיש דרך יעילה ומהירה למשיכת כסף מהבנק, אינו מפקיע תורת הלוואה מכאן. אמנם מדובר בהלוואה בטוחה מאוד, אך כבר היו בנקים ענקיים שקרסו ביום בהיר והלקוחות איבדו את כל כספם, בכספומט יש הגבלת סכום משיכה ליום, גם במשיכה באמצעות פקיד - הבנק לא יסכים לשחרר ללקוח סכום ענק של מאות אלפי ₪ בבת אחת. ולכן אין הבדל בין חשבון עו"ש לפק"מ ובכל מקרה המפקיד אינו מקבל את אותו כסף שהכניס לבנק, והבנק משלם עליו ריבית ודינו כהלוואה (אכן אם שוכר כספת בבנק ומפקיד שם את כספו, הרי זה כשכירות מקום, ודינו כפקדון דהוי מוחזק).

למרות שהסחר העולמי נע סביב כסף וירטואלי בבנק, באמת אינו כסף ממש, אלא הלוואה עוברת לסוחר שהבנק לוה את הכסף מן הלקוח והחוב עובר כעת לאדם אחר (א.א.).

'מוחזק'! יש לציין, למה שכתב בתבואות שמש (שו"ת חו"מ סימן א), וכן דעת הג"ר אשר זעליג וויס שליט"א (מנחת אשר שו"ת חלק א' סימן קט), והג"ר ברוך שרגא שליט"א (קובץ שערי צדק חלק ז' עמוד 112), והג"ר בצלאל רודינסקי שליט"א מרבני העיר מונסי (צ.ר.), חשבון בנק בזמננו דינו כ'מוחזק' שאינו מחוסר גביה, כי קל מאוד ללקוח לפרוע את החוב, ולמשוך בכל זמן את הכסף המופקד בחשבון הבנק, ובעידן התפתחות הטכנולוגיה הכסף עומד תמיד לרשות בעל החשבון באמצעים מגוונים ומתקדמים (צ'ק, כספומט, פקיד, העברה, ועוד), ובכל רגע נתון יכול לזכות את חשבונו של כל אדם על פני כדור הארץ, כאשר אם שניהם באותו בנק, או ב'העברת זהב' לכל בנק משתקף בחשבון המזוכה באופן מיד. ואינו דומה להלוואה רגילה שמחוסר גביה נחשב 'ראוי'.

יתרה מזאת, חשבונות בנק נחשבים כהפקדה בטוחה, ואינם דומים להלוואה רגילה שיש בה סיכון של אי-פירעון. ועוד דלא גרע ממכירי כהונה שמפורש בגמ' (ב"ב קכג:) שנחשבים כ'מוחזק' (צ.ר.). ודומה למלוה שיש עליו משכון שחשיב 'מוחזק', וגם בבנק 'מוחזק' בכסף.

הערות מבני החבורה

שמיטת כספים

מצות השמטת כספים נאמר רק בהלוואה, ולא בפקדון. וכתב הרידב"ז (ח"ד סימן ריד) שעיסקא אינה נשמטת בשביעית. ויש לדון בכסף שהופקד בחשבון עו"ש בבנק בבעלות ישראל, האם דינו כפקדון ואין השביעית משמטתו, או דינו כהלוואה ושביעית משמטתו, עד שיעשה עליו פרוזבול.

לדעת הג"ר משה נחום שפירא זצ"ל (בתשובה בסוף ספרו 'משנה כסף' מילואים עמוד 5) אין צריך לעשות פרוזבול על חשבון בנק, כיון שהבנק סגור במוצאי שמיטה הרי זה כאילו קבעו ביניהם שזמן הפירעון יחול לאחר שנת השבע שאינו משמט.

מאיך כותב הג"ר שמואל אליעזר שטרן שליט"א ('שמיטת כספים כהלכתה' פרק י' סעיף ד'), ששמע מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, שפקדון בבנק אינו נחשב שלא הגיע זמנו שאין העיכוב מצד זכות הלואה, אלא כתנאי בעלמא שלא יתבענו. ולכן צריך לעשות פרוזבול על מעות המופקדות בחשבון בנק. ועיין מה שכתב בזה בשו"ת יביע אומר.

העירו, בזמננו שיש שליטה על חשבון הבנק במגוון אמצעים, ויכול לעשות העברה בנקאית גם כאשר הסניף סגור, מוכח שאינו נחשב כזמן פרעון לאחר שנת השבע, ומה שיש איסור מלאכה בשבת ודאי שאינו מעכבו, דאין משכחת לה השמטת כספים, הרי תמיד יש איסור מוקצה בכניסת ויציאת השמיטה, הגורם שלא יוכל לבצע את הפרעון בפועל, ובהכרח דחשיב רק כ'אריה דרביע עליה'. ❖

אדרבה: ביותר טענו (ד.ק.), שכסף פירושו שיכול לקנות ולסחור עמו, וכסף בבנק הינו עובר לסוחר ממש כמו כסף מזומן, וגם שטרות כסף אין בהם עוד עצמי, כי אם מה שעובר לסוחר והסכמת המדינה הופכו למטבע, כך גם העברות בבנק הסחר העולמי נע סביב כסף וירטואלי בבנק. ואדרבה יש עדיפות לכסף בחשבון בנק שהוא יותר עובר לסוחר, כאשר יכול להעבירו בין רגע לכל מקום בעולם, אבל כסף מזומן קשה מאוד מאוד לנייד ולהעבירו למדינה אחרת, וגם צריך לשלם שערי המרה למטבע אחר, ועוד עיכובים בירוקרטיים.

כעין סברא זו, שמעתי בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א, במענה לשאלה האם יוצאים ידי חובת 'מתנות לאביונים' בצ'ק? השיב; עד שאתה שואל על צ'ק תשאל על שטרות כסף שהם נייר בעלמא האם יוצאים בהם, ואם מועיל משום שעובר לסוחר, גם צ'ק עובר לסוחר (ב.ר.).

מלכות: מצינו בגמ' (ב"ב דף נה.) לגבי טסקא שהחוב למלך נחשב כגבוי ובעל הקרקע שיש עליו חוב הוא בגדר 'ראוי' ולא 'מוחזק', ולכאורה הפקדה בבנק הוא להיפך שהוא כגבוי ו'מוחזק' בידי הלקוח. אכן יש לחלק בין מלך שבכל מצב יגבה, כלשון הרשב"ם (ד"ה אם כן) דשעבוד המלך עדיף משאר שעבודין וכגבוי דמי. וכדברי התוס' (ד"ה אם כן) והקרקעות עיקר הן של המלך, וכבר הוא מוחזק ולא מחסרי גוביינא. ואין זה דומה כלל להפקדה בבנק, שכל דבר קטן עלול לעכב את הגביה, כגון 'הוצאה לפועל' או 'עיקול על החשבון' וכדומה (א.א.).

5. היתר עיסקא בבנק

כעיסקא: כספים המופקדים בבנקים בבעלות יהודית, ובפרט בנקים בישראל, נוהגים לערוך "היתר עסקא" בין לקוחות הבנק לבין הבנק, באופן שגם כספים המופקדים בחשבונות בנק רגילים מוגדרים כעיסקא. לאור זאת, כתב בספר דרכי חושן, (ח"ב, עמ' קפד) שלכספים בבנק יהודי יש דין של עסקא רגילה, באופן שלפחות חלק מתוך הכספים יהיה "מוחזק" לפי הדעות הנ"ל.

אינו כעיסקא: מאידך, לדעת הגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל (שו"ת שבט הלוי ח"ד, סימן רטו) והג"ר יעקב ישעיה בלוי זצ"ל (פתחי חושן ירושה פרק ב, סעיף סו) אין הבכור נוטל חלק כפול גם בכספים המופקדים בבנקים בבעלות יהודית. כי כספים המופקדים בבנק אינם מיועדים לשום יוזמה עסקית

כזו או אחרת, אלא הבנק עושה בכספים כשלו. ולכן גם לדעת הפוסקים (שהובא לעיל) שכל כספי עיסקא או חציה נחשבים 'מוחזק', הפקדה בבנק החתום על היתר עיסקא כדין, גרוע יותר, ודינה כ'ראוי' ולא כ'מוחזק' לגבי ירושת הבכור, שכן הבנק רשאי להוציא את המעות כראות עיניו כמו הלוואה.

סיכום הגיליון:

6. דינים העולים

בכור נוטל 'פי שנים' רק ב'מוחזק' ולא ב'ראוי', בעל יורש את אשתו רק ב'מוחזק' ולא ב'ראוי'. בעיסקא; נחלקו הפוסקים האם דינו כ'מוחזק' או כ'ראוי', יש אומרים שהכל כפקדון ויש 'פי שנים'. יש אומרים שהכל כהלואה ואין 'פי שנים'. ויש מחלקים בין חצי מלוה שאין 'פי שנים', לחצי פקדון שיש 'פי שנים'.

מעות המופקדות בבנק בחשבון עו"ש; הכרעת רוב הפוסקים שדינם כ'הלואה'. מחמת כן: (א) אין הבכור יורש בהן פי שניים. (ב) יש לערוך על מעות המופקדות בבנק של ישראל 'פרוזבול'. ויש שכתבו לחדש דנחשב 'מוחזק', מחמת שבכל רגע יכול למשוך את ההפקדה מהבנק, ואינו מחוסר גביה.

יש אומרים שעצם ההפקדה בבנק נחשב כאילו דחה את זמן הפרעון שאין שביעית משמטתו, ויש חולקים.

מתנות לאביונים; נחלקו הפוסקים האם צריך נתינה במזומן בפועל ממש בו ביום, שיוכל האביון לקנות צרכי סעודה, או שמספיק זיכוי לאביון. ויש לדון האם הפקדה לחשבון בנק של האביון, נחשב כאילו נתן במזומן או לא. ♦

'עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

הנושא לשבוע הבא;

חייב איניש לבסומי בפוריא – ענינא דיומא

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'. וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

לעילוי נשמת
הרב החסיד
רבי יעקב
מתתיהו בן
רבי שמואל
דוד זצ"ל,
ת.נ.צ.ב.ה.

ברכת 'מזל טוב'
לאברך המופלג
הרב צבי דיסין
שליט"א
לרגל הולדת
הבת בשעטו"מ